

ARAP DİLİNDE MÜKESSER (DÜZENSİZ) ÇOĞULLARDA AZLIK VE ÇOKLUK OLGUSU

Gökhan Sebati İŞKİN¹

ÖZET

Arap gramerinde killet (azlık) ve kesret (çokluk) olgusu, mükesser(düzensiz) çoğulun alt iki kolu cemi killet ve cemi kesret olarak yer almaktadır. Arap gramercilerinin çoğunluğuna göre cemi killet, sayı değeri olarak “üç” ten başlar ve “on” da sona erer; cemi kesret ise “on bir” sayısından başlar ve sonsuza kadar gitmektedir. Arapçada killet ve kesret çoğulları kullanımda karşımıza üç şekilde çıkar: Her ikisi için yalnızca bir, biri killet ve diğeri de kesret için iki ve killet ve kesretin her birisi için birden fazla mükesser çoğul kelime. Bunlar konulmuş oldukları anlam çerçevesinde ya da birbirlerinin yerine hakikat, mecaz, niyabet bağlamında kullanılmıştır. Arap dilinin temel kaynaklarında yer alan ve ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği bu konuya birtakım itirazlar olmuştur. Çalışmamızda killet ve kesret çoğullarının kullanımı anlatılmış ve ilim adamlarının ortaya koymuş oldukları olumlu ya da olumsuz görüşlere yer verilerek konu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Arap Dili, Mükesser Çoğul, Killet Çoğul, Kesret Çoğul

PHENOMENON OF PAUCITY AND ABUNDANCE IN BROKEN PLURALS IN ARABIC
LANGUAGE

ABSTRACT

In Arabic grammar, the phenomenon of paucity and abundance takes the place as two parts of broken plurals. According to the most Arabic grammarians, plural of paucity starts from three and ends till ten items, and a plural of abundance starts from eleven items to endless. Plurals of paucity and abundance appear in three forms: Only one plural for both of paucity and multitude, one plural separately for each and, two or more plurals for each of them. These have been used in the context of the meaning they were put in or in the contexts of literally, allegorically or as substitution interchangeably. There have been some objections to this issue, which is in the main sources of the Arabic language and accepted by the majority of scholars. In this study, the use of the plurals of paucity and abundance were explained and the subject was discussed by giving place to the positive or negative opinions of the grammarians.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sebati@cumhuriyet.edu.tr

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Keywords: *Linguistics, Arabic, Broken Plurals, Paucity Plurals, Abundance Plurals*

1. GİRİŞ

Arap gramerinde killet (azlık) ve kesret (çokluk) cemî mükesser (düzensiz) çoğulların ikiye ayrılmasıyla karşımıza çıkan iki kavramdır. Bunların kendine has tanımı, sayısal değeri, vezinleri ve kullanımları vardır. Önceki Arap gramercilerin çoğunluğunun üzerinde ittifak ettikleri ve eserlerinde yer verdikleri bu konu, son dönemde bazı gramerciler tarafından tamamen kabul görmemiş ve bir takım reddiyeler yapılmıştır. Bu yorumlardan bir kısmı yapıcı, diğer bir kısmı ise tamamen menfi yönde olmuştur. Bu sebeple killet ve kesret çoğullarının kullanımıyla ilgili önceki ilim adamlarının öne sürdükleri niyabet, hakikat, mecaz gibi konulara sonraki bazı ilim adamlarının eserlerinde hiç rastlanmamaktadır.

Hâlbuki dil kullanımıdır. Var olan dili gramer kuralları altına alırken dil usulü takip edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde, Arap şiirinde, sözlüklerde geçen, Arap dili usulünde ve gramer kitaplarında var olan bir konunun reddedilmesi üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bunlar baştan konulmuş oldukları anlam çerçevesinde kullanıldığında, hakiki anlamda kullanıldığı için herhangi bir problem ortaya çıkmamaktadır. Fakat Arapçada killet ve kesret çoğulları zaman zaman bir birinin yerine de kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Arap gramercilerin bu kullanımlarda takip ettikleri yönteme, konuya ilişkin yapmış oldukları yorumlara yer vermeye gayret ettik. Çünkü bu cemîlerin kullanılışlarını göz önünde bulundurmak, Arapçayı doğru kullanmak ve doğru anlamak için gereklidir.

Diğer taraftan killet ve kesret kavramlarını kabul etmeyenlerin karşı görüşlerine ve bunlara verilen cevaplara da yer verilmiştir.

2. ARAPÇADA ÇOĞUL KAVRAMI

Çoğul kavramının Arap dilindeki karşılığı olan “cem'un” / جَمْعُ kelimesi, yapı olarak ceme'a / جَمْعُ fiilinden mastar olarak gelmiştir. Sözlükte “bir şeyi toplamak, dağılmış olanları bir araya getirmek, bir şeyi başka bir şeye eklemek ve insan topluluğuna verilen ad” karşılığı olarak kullanılmıştır (Ferâhîdî, 2003: 1/259; İbn Manzûr, ts.: I/ 679).

Terim olarak ise; tekilden yapılan ve ikiden fazla varlığa delalet eden kelimelere Arapça'da çoğul adı verilir. (Rummânî, ts.: 15; Radî, I/94; İbn Hişâm, 2005:69).

Arap gramerinde cemîler/çoğullar ikiye ayrılır.

2.1. Sâlim Cemîler (جمع السالم) (Düzenli Çoğullar)

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

2.1.1. Müzekker Sâlim Cemîler (جمع المذكر السالم) (Düzenli Eril Çoğullar)

2.1.2. Müennes Sâlim Cemîler (جمع المؤنث السالم) (Düzenli Dişil Çoğullar)

2.2. Mükesser Cemîler (جمع المكسر) (Düzensiz Çoğullar)

2.2.1. Cemî Killet (جمع القلة) (Azlık İfade Eden Çoğullar)

2.2.2. Cemî Kesret (جمع الكسرة) (Çokluk İfade Eden Çoğullar)

Mükesser Çoğul, tekil yapısının lafzi ya da takdiri olarak değişmesi suretiyle ikiden fazla isme delalet eden kelimedir (Hadîsî, 1965: 290).

3. ARAPÇADA KILLET/AZLIK VE KESRET/ÇOKLUK KAVRAMLARI

Killet ve kesret kavramları, sözlükte “القلة / azlık , الكثرة / çokluğun zıt anlamlısıdır” şeklinde geçmektedir (İbn Manzur, ts.: 5/131).

Killet ve kesret kavramları karşımıza Arap gramerinde üç yerde çıkmaktadır (Buheytâvî, 2004: 11).

1-Arap gramer metodolojisinde, özellikle de Sema’/ duyula gelen, kulak yoluyla gelen fasih Arapça metinlerin bir vasfı olarak karşımıza çıkar. Burada azlık ve çokluk kavramlarıyla ilgili ihtilaflar vardır (Hasan, 1966: 41)

2-Arapça cemîlerde mükesser/düzensiz çoğulun alt iki koludur.

3- Bünyesinde azlık ve çokluk ifadesi bulunduran edatlar olarak karşımıza çıkar.

Killet ve Kesret kavramları, mükesser cemîler konusuyla doğrudan ilgili olmakla birlikte sâlim cemileri de ilgilendirmekte olup bu kavramların ifade ettiği sayısal alt ve üst değerleri, vezinleri ve yapıları taşımaktadır (Zeccâcî, 1979 122).

3.1. Cemî Killet

Azlık ifade eden çoğullar جمع القلة , sayı değeri itibariyle üç sayısından on sayısına kadar olan çoğullar olarak kabul edilmiştir. Üst sınır değeri olan “on” sayısında iki görüş vardır; Birinci görüşe göre on sayısı killet kavramının üst sınırına dahildir. Sibeveyh (1988: 3/567) ve ona tabi olanlar bu görüştedir.² Yaygın olan görüş de budur (Hasan, ts.: 4/628) . Diğer görüş sahiplerine göre ise on sayısı killet kavramının üst sınırına dahil değildir. Zeccâcî (öl. 337/949) ve Suyûtî (öl. 911/1505) bu görüştedirler (Zeccaci, 1979: 123).

² İbnu’s- Serrâc, Radî, İbnu’n-Nâzîm, İbn Akîl, el-Feyûmî, İbn Hişâm, el-Eşmûnî, es-Sabbân, el-Mekûdî, Sibeveyh ile aynı görüşte olan nahivcilerdir (Mâcid, 2003: 45).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Azlık ifade eden çoğulların dört vezni vardır.

فَعْلَةٌ 4- أَفْعَالٌ 3- أَفْعَالٌ 2- أَفْعَالٌ 1-

Bu vezinde gelen çoğul kelimeler ile sâlim/düzenli çoğullar cemîklettir. Cemî kesret(çokluk ifade eden) kalıpları, tasğîr (küçültme ismi) yapıldıklarında kesret/çokluk vasfını yitirirler. Zira tasğîrde sayısal azlık vardır. Çünkü bir şeyin aynı anda hem az hem çok olması mümkün değildir. Bu nedenle cemî kesret tasğîr yapılırken, cemî killetten bir kalıbı yoksa önce tekiline döndürülür sonra tasğîr edilir ve tasğîr edilen müfred; akıl sahibi müzekker ise sonuna “ون” veya “ين” ama akıl sahibi müzekker değilse sonuna “ات” harfleri eklenir. Dolayısıyla bu tür çoğullar, رجال- رجل- رجل- رجليلون- دراهم- درهم, örneklerinde olduğu gibi salim çoğula uygun olarak çoğul yapılır (Sibeveyh, 1988: 3/490; Güngör, 2017: 45). Arap dilbilimcilerin çoğunluğuna göre cemî killetin başlangıç sayısı “üç”, son sayısı ise “on”dur (Estrabâdî, 1996: 3/397-398).

3.2. Cemî Kesret

Cemî Kesret / جمع الكثرة dilbilimcilerin çoğunluğuna göre onbir sayısından başlayıp sonsuza kadar olan çoğullar için kullanılır (Estrabâdî, 1996: 3/397-398; Sibeveyh, 1988: 3/490). Bir başka görüşe göre “üç” ten sonsuza kadar olan çoğullara cemî kesret denilmiştir (Taftazânî, ts: 1/51; Sabbân, ts: 4/120; Hasan, ts.4/627). Bir diğer görüşe göre cemî kesret “on” sayısından itibaren başlar (Suyutî, 1987: 3/208). Cemî killetin yukarıda belirtilen vezinlerinin ve cemî killet sayılanların dışındakilerin tamamı cemî kesrettir.

Cemî kesretin, şaz, nadir, kıyasla ortaya konmuş ve düzenli olanlarla birlikte sayısı doksana kadar ulaşan bir çok vezni vardır. Sibeveyh (ö. 180/796) Kitab’ında kırk iki yapıyı zikretmiştir. (Hadîsî, 1965: 298-328) Bunlardan yirmi beşi munteha’l-cumu’ siğâsındadır.³

Kiyasi olarak meşhur olanların mükesser çoğul siğâsı ise yirmi üç kadardır (Hasan, ts.: 4/641-664).

فَعْلٌ 1- فَعْلٌ 2- فَعْلٌ 3- فَعْلٌ 4- فَعْلٌ 5- فَعْلَةٌ 6- فَعْلَةٌ 7- فَعْلَى 8- فَعْلَةٌ 9- فَعْلٌ 10- فَعْلٌ 11- فَعْلٌ
12- فَعْوَلٌ 13- فَعْلَانٌ 14- فَعْلَانٌ 15- فَعْلَاءٌ 16- أَفْعَالٌ 17- فَوَاعِلٌ 18- فَعَائِلٌ 19- فَعَالِيٌ 20-
شبه فَعَالِلٌ 23- فَعَالِلٌ 22- فَعَالِيٌ 21- فَعَالِيٌ

³ Munteha’l-Cumu’ siğâsı: Mükesser çoğul kelimenin üçüncü harfi olan eliften sonra iki yada ortası sakın üç harfli çoğullardır. (İbn Akîl, 1980: Malik 3/326-328) gibi. دناتير ve دراهم

4. CEMÎ KİLLET VE CEMÎ KESRET İFADE EDEN KELİMELEİN KULLANIMI

Mükesser çoğul kalıplarındaki kelimeler, cemî killet ve cemî kesret anlam çerçevesinde kullanılırken bazen killet için kullanılanlar kesret makamında, kesret için kullanılanlar da killet makamında kullanılmıştır. İşte bu kullanımda karşımıza niyâbet ve bunun alt başlıkları olan vaz'î niyabet ve kullanımda niyabet kavramları çıkmaktadır

Niyabet / النیابة, nâbe/ناب fiilinin masdarıdır. Ayrıca iki masdarı daha vardır: en-nevbu / النوب ve el-menâbu / المناب. Nabe/ناب fiili, ناب عنی / yani قام مقامی “yerimi aldı” ve ناب عنی فی الامر نیابة “Bu konuda yerime beni temsil etti” anlamındadır (İbn Manzûr, ts: 1/774). Terim anlamı ise bir kelimenin başka bir kelime yerine ikame edilmesidir (İbn Fâris, 1997: 176).

Vaz' / الوضع; sözlükte “bir şeyi bir yere koymak” manasına gelmektedir. Vaz'ın terim anlamı ise “lafızların bir mânaya karşılık belirlenmesi”dir (Cürçânî, 1983: 211-212). Filolojik olarak vaz', lafızların belli bir mânaya delâlet etmek üzere ortaya konulması anlamına geldiğinden, bu bilim dalında lafız-anlam ilişkisi ve lafzın anlama delâleti önem kazanmıştır. Vaz' ilminin gayesi ise değişik bilim dallarınca ortaya konan lafızları birbirinden ayırmak, özellikle lafzın hakiki ve mecazi kullanımını tesbit etmektir (Fazlıoğlu, 08.Kasım. 2021).

Arapçada mükesser çoğul, killet ve kesret çoğulu olarak üç farklı durumda çıkar: (i) Killet ve kesret her ikisi için bir mükesser çoğulu olan kelimeler, (ii) biri killet ve diğeri de kesret olmak üzere iki mükesser çoğulu olan kelimeler, (iii) killet ve kesretin her birinden birden fazla mükesser çoğulu olan kelimeler.

4.1. Killet ve Kesret Her İkisi için Bir Mükesser Çoğulu Olan Kelimelerin Kullanımı

Arapçada bazı kelimelerin yalnızca bir çoğulu vardır. Bu çoğulda hem killet hem de kesret anlamı müşterek olarak bulunmaktadır. Bu tek olan çoğul yapı her iki çoğul türü için de kullanılmaktadır.

Vaz' olarak cemîkillet, cemî kesretten niyabet eder. Tam tersi durumda vaz' olarak cemî kesretin cemî killetten niyabeti söz konusu olduğunda kullanım açısından bu doğru değildir. Çünkü burada bahsedilen çoğul ilk başta hem killet hem de kesret için konulmuş tek bir yapıdır. Her iki anlamı da içermektedir. Burada niyabete başka bir ifadeyle “tek anlamla yetinme”, “başka anlama ihtiyaç duymama”, “kasr” ve “bir anlama yönelme” kavramlarını da eklemek mümkündür (Mâcid. 2003: 84). Bu durumdaki kullanım vaz'î bir niyabet olup kullanım açısından oluşan bir niyabet değildir. Kesret çoğulu makamında رَجُلٌ kelimesinin killet çoğulu olan أَرْجُلٌ kelimesini, فُؤَادٌ kelimesinin de yine killet çoğulu olan أَفئدةً lafzını kullanmak killet ile yetinmektir. Çünkü bu kelimelerin tek bir çoğul vezni vardır. Diğer taraftan bu durum cemî killet yerine cemî kesret lafızlarını kullanırken de geçerli

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Radi'ye (ö. 688/1289'dan sonra) göre iki cemîden birisiyle diğeri yerine istiâre yapılır. Meselâ Bakara Suresinin 228. Ayetindeki “وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ” “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler.” “قروء” kelimesiyle ilgili olarak cemî killet vezninde اقراء kelimesi var iken bunun yerine cemî kesret veznindeki قروء lafzıyla, ثلاثة قروء olarak istiâre yapılmıştır (Esterâbâdî, 1996: 3/467). Bu tür bir kullanım anlamdaki genişlemeye ve mecaza bir işarettir.

4.3. Biri Killet ve Diğeri de Kesret Olmak Üzere İki Mükesser Çoğulu olan kelimeler

Tek bir kelimenin hem killet için hem de kesret için ayrı ayrı lafızları olabilir. قَلْسٌ müfret kelimesinin cemî killeti اقلسٌ cemî kesreti ise قَلْسٌ kelimesidir. ثواب kelimesi cemî killet için اثواب ve cemî kesret için ثياب kelimesi kullanılır. İşte bu tür çoğul kelimelerin birinin diğeri yerine kullanılması mecazdır. Mesela killet ifade eden اقلسٌ kelimesinin “on bir” sayısı için kullanılması, kesret ifade eden قَلْسٌ kelimesinin de “üç” sayısı için kullanılması gibi. Bu şekilde yapılan kullanıma da niyabet denir.

İbni Hamdun'a göre ise Araplarda vaz' ve kullanım vardır. Vaz' iki yapının birisini terketmek anlamına gelmez. Kullanım ise vaz' olan cemî killet ve cemî kesret kalıplarından birinin kullanılmasıdır (İbn Hamdûn, 1997: 2/223).

İbn's-Serrâc'ın (öl. 316/929) görüşüne göre, killet yapı için kesret yapıdan vazgeçmek, kesret için killetten vazgeçmeye oranla daha fazladır (İbnu's-Serrâc, ts.: 2/430). Mustafa Galâyînî'ye göre ise kesretin yerine killeti terketmek kıyasa daha uygundur. İki çoğulun başlangıcının bir olduğunu savunanlardan birisi olması hasebiyle, Galâyînî'ye göre cemî killet, cemî kesretin içerisinde yer almaktadır (Galâyînî 1993, 2/26).

Böylece niyabet kavramı, iki çoğuldan birisinin kullanılmasıdır. Vaz'daki ihtilaf başlangıç ve bitiş konusuna göredir. Çoğulların başlangıcının bir sayılması durumunda niyabet kesret için değil de killet için yapılır. Çünkü bu durumda kesret de üç'ten başlar.

Nitekim ثلاثة قلوب dediğimiz gibi ثلاثة اقلس şeklinde de söylenir. Bu durumda kesretin, killet makamında niyabeti söz konusu değildir. Bu görüşe göre قلوب kelimesin, kesret ve kilette قلوب çoğulu kullanılmıştır. Yine aynı şekilde بحر kelimesi kesret ve killet için بحور ve بحار olarak çoğul yapılmış dolayısıyla kesret ve killet için niyabet kullanılmamıştır (Sabbân, ts.: 3/159).

Bu durumda karşımıza üç durum çıkmaktadır (Macid, 2003: 86):

1 Vaz'î niyabet: İki çoğuldan birisinin bir diğeri yerine mecazi olarak değil de hakiki anlamda kullanımınıdır. Çünkü bu çoğulun vaz'î yani konulduğu anlamda kullanımı anlamına gelir

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

2- Kullanımda niyabet: İki çoğuldan birisinin bir diğeri yerine kullanılmasıdır. Bu ise mecazi bir kullanımdır. Bunun nedeni ise iki çoğuldaki başlangıç ve bitiş farklılığıdır.

3- Niyâbetin olmaması: Her iki çoğulun başlangıç olarak üç sayısında ittifak etmeleri hasebiyle, cemi kesretin “on” ve altındaki sayılar için kullanılması durumunda bir niyabetin varlığı söz konusu olsa dahi buradaki niyabet mecazi bir kullanımdır. Ya da killet için hakiki bir vaz’dır. Kesret için bu mümkün olmaz.

عشرات الأحرُف mecazi olarak niyabet kullanılmıştır. مئات الأَقلام burada hakîkî bir vaz’i niyabet söz konusudur (Sabbân, ts.: 3/159) .

5. ÇOKLUK ANLAMI AÇISINDAN CEMÎ KILLET VE CEMÎ KESRETTE NİYABET

Nahiv alimlerinin bir kısmı vaz’i ve kullanım açısından niyabet konusuna sadece işaret etmişler. Konunun gramerde geçtiğini haber vermişlerdir. Diğer bir kısmı ise konunun bazı yönlerini incelemiş sebeplerini ortaya koymuşlardır (Mâcid, 2003: 87).

Önceki gramercilerin bazıları cemî killet ve cemî kesrette çoğulun sınırının olmaması sebebiyle sayısal bir değerle sınırlandırmayıp her iki çoğulda anlamsal açıdan çoğulluğun müşterek olması ve karışıklığı engellemek içinde tek bir çoğulla kullanılması yönüyle değerlendirmişlerdir. Ebu’l-Hasen el-Varrak (ö. 381/991), Ebu’l-Berakât el-Enbârî (öl.577/1181), ve Ebu’l-Bekâ el-‘Ukberî (öl. 616/1219) gibi önceki Arap dilbilimciler bu görüştedirler (Mâcid, 2003: 88).

Varrâk’a göre Araplar, bazen killet lafzıyla kesreti, bazen de kesret lafzıyla killeti ifade etmek istemişlerdir. Bunun da ötesinde çoğulun sonsuzluk anlamı içermesinden dolayı bir lafızla hem cemî killet hem de cemî kesret kast olunabilir (Varrâk, 1999: 521). Varrak göre, vaz’i ve kullanım açısından niyabet ayırımına bakmaksızın ikisinden birisiyle iktifa edilir (Mâcid, 2003: 88)

Ebu’l-Berakât el-Enbârî, (öl. 577/1181) ise “killet ve kesrette çokluk anlamı müşterektir” görüşündedir.

Bu sebeple;

قلم / أقلام ، رسن / أرسان ، أذن / آذان ، طنّب / أطناب، كتف/أكتاب ، ابل / آبال

örneklerinde olduğu gibi cemî kesret yerine cemî killet,

رُجُل / رجال، سبع / سباع ، شُوع / شُوع

lafızlarında görüldüğü gibi de cemî killet yerine de cemî kesret kullanılabilir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Yine “vav” ve “nun” ile yapılan salim/düzenli müzekker/eril çoğulda da aynı durum söz konusudur. الزيدون / ez-Zeydun kelimesinde olduğu gibi. Nahiv alimlerinin çoğuna göre asıl olarak sâlim çoğullar killet için konulmuştur, ancak, hem killet hem de kesret için kullanılabilirler (İbn Enbârî, 1967: 367-358; Zeccâcî, 1979: 122).

Ukberî'nin nazarında cemî killet ile cemî kesret, cemî olmaları hasebiyle bazen bir birinin yerine kullanılmıştır. Çünkü çoğul lafız hususi bir niceliğe delâlet etmemektedir (Ukberî, 1995: 2/179).

Ukberî, İbni Cinni'nin (öl. 392/1002) el-Luma' adlı eserinde geçen “Araplar bazen cemî killet ile bazen de cemî kesret ile yetinmişlerdir.” sözünü şerh ederken şunları söylemiştir. “Yani onlar her bir sülâsi için killet ve kesret çoğulları yapmamışlardır. Bilakis üçlü yapıların bir kısmında cemî killetle yetinmişlerdir. رَجُلٌ gibi cemî kesrette رُجُولٌ ve رَجَالٌ kalıplarını kullanmamışlardır. Sanki رَجُلٌ kelimesinin çoğuluyla karışmasından korkmuşlardır. Bu nedenle رَجُلٌ kelimesinin çoğulu olarak رُجُلٌ kelimesiyle yetinmişler ve bunu hem cemî killette hem de cemî kesrette kullanmışlardır.

Diğer taraftan أَدْنٌ ve أَدَانٌ cemî kesret kelimeleri kullanılmış ve cemî killet çoğulu olan أَدْنٌ kelimesi kullanılmamıştır. Yine aynı şekilde أَفْسٌ de böyledir. Şekil olarak بُرُودٌ kelimesine benzeyen أَدُونٌ ve بُرَادٌ kelimesine benzeyen إِدَانٌ kelimeleri kullanılmamıştır. Killet ve kesrette رَجُلٌ kelimesinin çoğulu olarak رَجَالٌ kullanılmış. Benzer bir durumda أَرْجَالٌ kullanılmamıştır. أَعْضَادٌ kelimesinin çoğulu olarak أَعْضَادٌ kullandıkları gibi. Sanki onlar, tekil olan ve “emzirmesi için annesiyle birlikte gönderilen” anlamına gelen بَهْمَةٌ رَجُلٌ ifadesinin çoğulu olan بَهْمٌ أَرْجَالٌ ile karışmasından korkmuşlardır. Aynı şekilde, cemî kesret olan رُجُولٌ kelimesini kullanmamışlar bunun yerine رَجَالٌ vezninde رَجَالٌ kelimelerini kullanmışlardır” (Ukberî, 1994: 2/608).

Ukberî bu tür karışıklığı engellemenin, vaz'i niyabetin varlığının sebeplerinden birisi olarak görmektedir. Bu da iki farklı tekil lafzın tek bir çoğulunun olması ve bunun hem killet için hem de kesret için çoğul anlamında müşterek olması ve belirli bir sayıya tahsis edilmeksizin umum ifade etmesi anlamındadır (Mâcid, 2003: 90).

6. ÇAĞDAŞ ARAP İLİM ADAMLARININ CEMİ KILLET VE CEMİ KESRETE BAKIŞ AÇILARI

Nahivle uğraşan çağdaş ilim adamlarından bazıları önceki nahivcilerin yolunu takip ederek aynı minval üzere konu hakkında olumlu görüş belirtirken, diğer bir kısmı da öncekilerin görüşlerine muhalif, tartışmacı ve olumsuz bakış açısıyla tenkitlerde bulunmuşlardır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Konumuzla ilgili olarak Arap grameriyle uğraşan çağdaş ilim adamlarını ikiye ayırmak mümkündür.

6.1. Birinci grup

Abbas Hasan cemi killet ve cemi kesret ayrımını kabul edip önceki bilim adamlarının yolunu takip edenlerden biridir.

Abbas Hasan, Nahvu'l-Vâfi'de cemî killet ve cemî kesret konusunda çok kullanım ve mecaza değinmiş ve bu konu üzerinde önemle durmuştur. Abbas Hassan, أفعال vezninin her ne kadar killet için daha yaygın kullanıma sahip olsa da hem killet hem de kesret için kullanıldığını söyler. Ona göre bunun benzerlerini killet ve kesret anlamında her zaman kullanmamız mümkündür. Bu tür kullanım yaygın bir kullanım olduğundan mecazi değil hakiki olur. Yaygın olmayan kullanım ise mecazi bir kullanım olur. Çünkü az kullanılan şeyin birçok yerde kullanılması ya da çok kullanılanın az kullanılması belagat açısından mümkündür. Alâkasının küllî ya da cüzî olmasından dolayı bu tür kullanım mecaz-i mürsel⁴ olur. Mecaz şartları yerine geldiği sürece kullanım düzenli olur. Arapların kelime ya da mecazi kelimeleri bizzat kullanmaları kıyasidir. Bunun ötesinde Araplar kesreti killet, killeti de kesret makamında kullanmışlardır. Bu çok yaygın bir kullanım olması nedeniyle mecazi bir kullanım olmaktan çıkar ve hakiki kullanıma girer (Hasan, ts.: 4/639-631).

Abbas Hasan iki temel unsura değinmiştir

6.1.1. Mecaz özellikle de mecaz-ı mürsel iki çoğulun birisinin diğeri yerine kullanılması, belâğî anlamda etkisi olan Arap üsluplarından bir unsurdur. Mecaz-ı mürselin kendisine has kuralları ve karineleri vardır. Onlardan birisi küllî ve cüzî alakadır. Azlık için kullanılan siyganın gerçekte kesret anlamında kullanılmasıdır. Çünkü kesret killete şamildir ve o bir bütündür. Az olan onun parçasıdır. Buradaki alâka, küllî alakadır. İbni Enbari şöyle söylemiştir. Umumla husus kastedildiği gibi, cemi kesret ile cemi killetin kast olunması caizdir (İbn Enbârî, 1967: 311) .

6.1.2. İkincisi ise çok kullanımdır. Arapların bir şeyi yaygın bir şekilde kullanımının nahiv, sarf ve belâğat kurallarının çoğunda, özel bir durumu ve etkisi vardır. Mesela يَكُن /yekun kelimesinin sonundaki “nûn” harfinin hazfedilerek لَمْ يَكْ /lem yeku şeklinde kullanılması gibi. Bu tür kullanım özellikle bu kelimeye özgüdür (Sabbân, ts.: 1/123-125) . Mesela لَمْ يَكُنْ / ve لَمْ يَكُنْ ifadelerini Araplar son harflerini hazfederek لَمْ يَكْ ve لَمْ يَكْ şeklinde asla kullanmamışlardır.

⁴ Mecazî Mürsel; hakikî anlamının dışında kullanılan ve alakası benzerlik dışındadır şey olan lafızdır. Otuzdan fazla alâka tespit edilmiştir. Cüziyyet ve külliyyet bu alâkalardandır. Cüziyyet hakikî anlamın bir olması ve bu parçanın zikredilip bütünün kastedilmesidir. Külliyyet ise hakikî anlamın mecazın tamamını oluşturmasıdır. Bütün ziredilip parçanın kastedilmesidir (Bulut, 2016: 149-152).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Bu konuda İbni Cinni, El-Hasais adlı eserinde şu görüştedir. “Kullanımda bir şey şaz olsa ve şaz olan kıyas bakımından da kuvvetli dahi olsa, yaygın kullanımdan dolayı kıyas bakımından daha zayıf olan tercih edilmekteydi.”

Mesela “ Hicaz lehçesindeki ما kullanım açısından çok yaygın, Temim lehçesinde ise ما kıyas bakımından kuvvetli idi. Temim lehçesinde ki “ما” / mâ isim cümlesinde mübtedadan ve fiil cümlesinde fiilden önce doğrudan sözün başına gelen ”هل” / hel gibidir. Nitekim Kur’an’da Hicaz lehçesindeki ما tercih edilmiştir” (İbn Cinnî, ts.: 1/123-124).

Suyuti çok kullanımın Arap dilinde birçok konuya dayanak oluşturduğunu söylemektedir. Daha sonra bu minvalde nahivde çok kullanıma dayandırılan birçok meseleyi zikretmiştir (Suyutî, 1987: 1/305-307).

6.2. İkinci grup

Cemî killet ve cemî kesret ayrımını kabul etmeyip anlamsal boyutu olan çoğul açısından konuyu değerlendirip eleştirilerini ve gerekçelerini buna göre ortaya koymuşlardır.

Dr Muhammed Hayru’l-Hulvânî bunlardan birisidir. El-Vâdih fi’s-Sarf isimli eserinde bu konuyla ilgili görüşlerini belirtmiştir. (Hulvânî,1987: 250-252)

Cemî killet ve cemî kesret konusuna en başta itirazla başlamış böyle bir taksimatın doğru olmadığını söylemiştir. Bununla ilgili olarak kendisine göre bir takım deliller ortaya koymuş ve bu taksimatın yanlışlığı konusunda beş noktada itirazını öne sürmüştür.

6.2.1. Hulvânî’ye (1987) göre, Arapçada cemî killet ya da cemî kesret yalnızca tek bir cemî türü olan bir takım isimler vardır. رَجُلٌ / riçlun kelimesi gibi. Bunun çoğulu أَرْجُلٌ / erculun kelimesidir. عُنُقٌ / unukun kelimesi أَعْنَاقٌ / e’nâkun رَجُلٌ / raculun kelimesi رِجَالٌ / ricâlun ve قَلْبٌ / kalbun kelimesi قُلُوبٌ / kulûbun şeklinde çoğul gelir. Bunlar ister killet isterse kesret üzere çoğul olsunlar sayı değerleri birdir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de geçen

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).” (el-Mâide 5/6) ayetindeki مَرَافِقِ رُءُوسِ وَجُوهِ kelimeleri cemî kesret, أَيْدِي ve أَرْجُلٌ kelimeleri ise cemî killeştir. Ancak bunların sayısal değerleri birdir, değişmez. Sayısal değerlerinin farklı olması açısından bakılırsa o zaman farklı bir durum ortaya çıkar. Bu ayette cemî killet olarak gelen çoğulların buldukları konum sayı değerleri bakımından cemî kesret olarak gelen kelimelerin sayı değerlerinden fazladır. Çünkü burada أَيْدِي / eydi ve أَرْجُلٌ / ercul, وُجُوهٌ / vucuh ve رُءُوسٌ / ruûs’tan sayı bakımından daha fazladır (Hulvânî,1987: 251).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Hulvânî cemî killet ve kesret ayırımına sayı değerleri açısından karşı çıkmıştır. Ancak, burada şu sorular akla gelmektedir: Az kelimesiyle çok kelimesini eşitlemek ne kadar doğru olur? O zaman cemî killet ve cemî kesret ayırımı neden var? Niçin cemî killet ve cemî kesret vezinleri başlıkları altında konuya sayfalarca yer verilmiştir? (Hulvânî 1987: 254-271) Niçin killet ve kesret isimlerinden vazgeçilmemiştir?

Bazı isimlerin yalnızca killet veya yalnızca kesret tek çoğulunun olması, killet ve kesret ayırımının olmadığını göstermediği gibi her ismin ayrı ayrı killet ve kesret çoğullarının olmasını da gerektirmez.

Mesela طلع الشمس / Güneş doğdu. جاء الى البيت فاطمة / Fatma eve geldi cümlelerinde failer müennes olduğu için fiilere cezimli ta “ت” getirilip طلعت ve جاءت şeklinde müennes yapılması gerekirken, fiilin müzekker gelmesi fiildeki müenneslik alametinin konmasının Arap kelimelerinde doğru olmadığını söylemek gibidir. Mecaz hakikati ortadan kaldırmaz. Yine aslı ihmal eden yaygın kullanım aslın varlığını inkâr anlamına gelmez. (Macid, 2003: 104)

6.2.2. Hulvânî, ikinci itirazında ise edebî kişiliğe sahip fasih insanların, sözlerinde çoğul ifadeleri kullanırken cemî killet ve cemî kesreti göz önünde bulundurmadıklarını ve çoğu defa tekil bir kelimenin birden fazla çoğulunun da bulunduğunu söylemiştir.

Antera'nın şu beytini delil olarak öne sürmüştür.

يدعون عنترَ والرِّمَّاحُ كأنها أشطانُ بئرٍ في لبانِ الأدهم

Mızraklar sarp kuyuya sallanmış kovaların ipleri gibi atımın göğsüne saplanmışken, Antera diye (yardım için) seslenirler.

Burada şair, رَمْحُ /rimhun kelimesinin killet için kullanılan أُرْمَاحُ /ermâh çoğulu varken, bunun yerine kesret için kullanılan رِمَاحُ /rimâh çoğulunu killet için kullanılan أَشْطَانُ / eştân kelimesine benzetmiştir.

Diğer taraftan İmru'ul Kays beytinde şunları söylemiştir.

ثِيَابُ بَنِي عَوْفٍ طَهَارَى نَقِيَّةٌ وَأَوْجُهُمْ عِنْدَ الْمَشَاهِدِ غُرَانُ

Beni Avf'ın elbiseleri (kalpleri) pak, temizdir/ ve görüldüğünde yüzleri, tertemizdir.

Şiirde geçen ثِيَابُ cemî kesrettir. أَوْجُهُ cemî killettir. Burada şair Benî Avf'ı övmüştür. Onların sayılarını az gösterme amacı gütmemiştir. Daha sonra cemî kesret olan غُرَانُ kelimesini killet yapısındaki أَوْجُهُ kelimesinin sıfatı olarak kullanmıştır (Hulvânî,1987: 251).

Hulvanî, itirazında Antere'nin beytini Arapların, kelimelerin çoğullarını rastgele kullandıklarına dair “Kesret için kullanılan الرِّمَّاحُ kelimesini, killet için kullanılan أَشْطَانُ kelimesine benzetmiştir.” ifadesini delil olarak sunmaktadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Oysaki شَطْنٌ /şetan kelimesinin yalnızca أَشْطَانٌ/eştân olarak bir çoğulu vardır. O da killet çoğuludur. Bu tür çoğullar hem killet hem de kesret için kullanılır. Arapların, kelimelerin çoğullarını rastgele kullanıldığına dair Antere'nin beytinin delil olarak sunulması uygun değildir.

İmru'ul-Kaysın şiirinde ise أَوْجُهٌ/evcuh kelimesine هم/hum zamirinin bitişiyle bu kelime killetten çıkar ve kesret dairesine girer. Böylece diğer ثِيَابٌ /siyâb, طَهَارَى /tahârâ, مَشَاهِدٌ / meşâhed ve غَرَانٌ/garrân kelimeleriyle uyum sağlar. Bu konu gramerde “Hassân b. Sabit'in beytinde geçen أُسْيَافٌ/esyâf kelimesi هم/hum zamirine muzaf olmuş bundan dolayı kesret ifade etmektedir” sözünden nakledilmiştir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de وَجْهٌ /vech kelimesi killet ve kesret için sadece وَجُوهُ /vucuh, ثَوْبٌ / sevbi kelimesi de yine killet ve kesret için yalnızca ثِيَابٌ /siyâb olarak gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen بَحْرٌ / bahr, شَهْرٌ /şehr ve أَلْفٌ / elf kelimeleri, cem'i killet olarak أَبْحُرٌ /ebhur (Lokman 31/27), أَشْهُرٌ / eşhur (Bakara 2/226) ve آلَافٌ / âlâf (Âli İmrân 3/226) olarak gelmiş diğer taraftan aynı kelimeler bu sefer kesret çoğulu olarak بَحَارٌ bihâr (İnfitâr 82/3), شُهُورٌ (Tevbe 9/9) ve أُلُوفٌ ulûf (Bakara 2/243) olarak kullanılmıştır.

Bu sebeple killet ve kesret çoğullarının rastgele bir kullanımından söz edilemez. Bunun ötesinde kelimelerin killet ve kesret çoğullarının Kur'an-ı Kerim'de geçmesi, nahiv alimlerinin varlığı konusunda icma ettikleri cemî killet ve cemî kesretin sayısal değerlerinin göz önünde bulundurularak kullanımını pekiştirir. Çünkü, Kur'an-ı Kerim'de geçen çoğul kelimelerin de rastgele seçildiği söylenemez.

Cemî sığalarının çeşitli olması her siganın taşıdığı değişik anlamsal delâletin farklı olmasındandır. Bu da içinde bulunduğu siyakla ortaya çıkar. Tüm bunlar ikinci itirazı boşa çıkarır. Killet ve kesret konusundaki şüpheyi tamamen ortadan kaldırır (Mâcid 2003: 106).

6.2.3. Hulvânî kelimelerin tekil anlamlarına bakarak çoğullara karar verildiğini düşünmektedir. O'na göre Kur'an-ı Kerim'de geçen عَيْنٌ/ayn, göz anlamında ise killet ve kesrette أَعْيُنٌ şeklinde çoğul yapılmıştır. Şayet عَيْنٌ /ayn, göze ve pınar anlamında ise عَيُونٌ olarak çoğul yapılmıştır. Ayette,

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ

Allah, gözlerin kötü niyetli bakışını ve kalplerin sakladıklarını bilir. (Mümin (Gafir) 23/ 19) geçer. Diğer ayette ise,

لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا

Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. (Âraf 7/179) şeklindedir.

Birinci ayette geçen ve başında cins için bulunan lam-ı tarif الْأَعْيُنِ kelimesini cemî kesretten müstağni kılmıştır. İkinci ayette geçen قُلُوبٌ kelimesini Araplar kesret için kullanmışlardır. Peşinden أَعْيُنٌ

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

kelimesi gelmiştir. Bu da killet için kullanılır. Yine **وجه** kelimesini **وجه** olarak ve **ثوب** kelimesini de **ثياب** olarak hem killet hem de kesret için çoğul yapmışlardır. (Hulvânî, 1987: 252)

Hulvânî'ye göre ayn kelimesi görme anlamında ise kesret ve killet çoğulu **أعين** / e'yun gelir. Şayet sözkonusu kelime göze, kaynak suyu anlamında ise **عيون** / uyûn olarak cemî yapılır. Ancak, aynun kelimesi cemî killette **أعين** a'yun ve cemî kesrette **عيون** uyun olarak çoğul yapılmaktadır.

Buna üç açıdan itiraz etmek mümkündür, (Mâcid, 2003; 101-102)

a- Ayette gecen **عين**/ayn kelimesinden murat kesinlikle uzuv olan ve görme işlevini yerine getiren göz değil kafirler için bir azardır. Bu onların “kör” olduklarından dolayı değildir. Buradaki anlam, “kalben kör olma” anlamıdır.

b- Tek anlam ifade eden bir kelimenin birden fazla çoğulu olabilir. **أسد**/esedun kelimesinin **أسود** /usûdun ve **أساد** /âsâdun olmak üzere aynı anlamda iki ayrı çoğulu bulunmaktadır. Ayrıca **ناقة** /nâkatun kelimesinin, **أنوق** /enûkun ve **نباق** /niyâkun **جبل** /cebelun kelimesinin **أجبل** / ecbelun ve **جبال** / cibâlun ve **رغيف** / rağîfun kelimesinin **رغفان** / rîğafânun ve **أرغفة** /erğîfetun gibi tek bir anlam ifade eden tekil kelimelerin, birden fazla çoğulları vardır. Bu nedenle Hulvânî'nin anlam açısından yapmış olduğu taksimat burada geçerli olmamaktadır.

c- Önceki sözlükçüler aksi görüştedirler. İbn Manzur **عين**/ayn kelimesi için “suyun yerden çıkıp aktığı yer”dir, cemîsi: **أعين**/a'yun ve **عيون**/uyûndur demektedir (İbn Manzûr, ts.: 13/303).

6.2.4. Hulvânî çoğul kez cemî killetin cemî kesret ve cemî kesretin de killet makamında kullanıldığını ifade ederek şu ayetleri delil olarak gösterir.

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ

“Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı” (Lokman 31/27). Cemî kesret kullanılması gereken yerde cemî killet vezni olan **أفعال**/efâl vezninden bir kelime olan **أقلامٌ** kullanılmıştır. Bunun tam tersi

يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

“Kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler.” (Bakara 2/228) ayetindeki **قُرُوءٍ** kelimesi az sayı ifade ederken cemî kesret vezni olan **فُعُول** vezninde gelmiştir.

Sibeveyh'in kesret ifade eden kelimelerin, bazen killet makamında ya da killet ifade eden kelimelerin de kesret makamında kullanılmasının mümkün olduğunu söylediğini belirterek killet ve kesret ayrımına karşı çıkmaktadır (Sibeveyh, 1988: 3/490).

Bu durumda iki cemîden birisiyle diğzerinin yerine istiâre yapılır (Esterabâdî, 1996: 3/397). Bu tür bir kullanım anlamdaki genişlemeye ve mecaza bir işarettir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

6.2.5. Beşinci itirazında Hulvânî, nahivcilerden bir kısmının, killet çoğulu muzaf olduğunda muzaf olan veya başına istiğrak anlamı içeren elif lâm geldiğinde kesret ifade ettiği ya da kesret ifadesi için kullanıldığı görüşünde olduklarını ifade etmiştir.

Hassân b. Sabit'in şu beytini buna delil olarak göstermektedirler.

لَنَا الْجَفَانُثُ الْعُرُّ يَلْمَعَنَّ بِالضَّحَىٰ   وَأَسِيافُنَا يَقْطُرَنَّ مِنْ نَجْدَةٍ دَمَا

“Bizim, sabahleyin pırıl pırıl parlayan beyaz tencerelerimiz var.

Çevik kahramanlığımızdan dolayı kılıçlarımız kan damlıyor.”

أسیافنا / Esyâf kelimesi nâ zamirine izafet edildiğinde kesrete delâlet ettiğini söylemişlerdir.

Hulvânî' ye göre çoğul sığalarının kullanımı rasgele gelişmiştir.

Cem' sözlükte dağınık nesnelere bir araya toplamak anlamındadır. Mef'ul olarak toplanmış nesneye ve cemaate ve kıyamet gününe de cem' denir.

Nahiv terminolojisinde, müfred kelimenin harfleriyle kast olunan teklik anlamının üzerinde bir manaya, şeklen bir değişikliğe delalet ederek killet ve kesreti sınırlayan kurallar yoktur. Herhangi bir çoğul kelime killet de kesret de ifade eder (Hulvânî,1987: 251).

Zamirler gibi çoğula delalet eden kelimelerin, killet ifade eden lafızlara eklendiğinde kesret anlamı ifade etmesi gibi. Bu kural bazı killet çoğullarının kesret formunda kullanımıyla ilgili bir konudur. Bu bir itiraz noktası sayılamaz (Mâcid, 2003: 99-100).

Yusuf Saydâvî ise cemî killet ve cemî kesret konusunun nahiv kitaplarında abartılı bir şekilde yer aldığı görüşündedir. Nahivciler bu konuda kendilerinin koymuş oldukları kuralların var olduğunu söyler. Saydâvî, Hasan b Sabitin Nabiğa'yla arasında geçen beyte ve bununla ilgili rivayetlere değinerek killet ve kesret konusunun abes bir iş olduğu, bu konunun terkedilmesi gerektiği görüşündedir. (Saydâvî, 1999: 793)

Şevki Neccar'da yazdığı makalede, bir diğerinin yerine kullanılan kesret ve killet çoğullarına, yalnızca killet veya kesret çoğulu olan kelimelere değinerek, killet ve kesret çoğullarının sayı değerlerinin bir senedinin olmadığı gibi birtakım iddiaları ileri sürmüştür. Cemi killet ve cemi kesretin, nahivcilerin hatalarından biri, hatta uydurdıkları bir konu olduğunu iddia etmektedir.(Neccâr, 1985: 108-119)

7. SONUÇ

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Arapça'da var olan mükesser cem'i, killet ve kesret olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Önceki Arap alimlerinin cumhuruna göre cemî killet üç sayısından başlar ve on sayısında sona erer, cemî kesret ise onbir sayısından başlar ve sonsuza kadar gitmektedir.

Önceki ve sonraki bazı dilbilimciler killet ve kesretin başlangıç sayısının üç, killetin nihai sayı değerinin on, kesretin ise nihai sayı değerinin sonsuza kadar olduğu görüşündedirler.

Mükesser cemîler karşımıza üç şekilde çıkmaktadır. (i) her ikisi için bir mükesser çoğulu olan kelimeler, (ii) biri killet ve diğeri de kesret olmak üzere her biri için ayrı ayrı iki mükesser çoğulu olan kelimeler, (iii) killet ve kesretin her birinden, birden fazla mükesser çoğulu olan kelimeler.

Önceki nahivcilere göre mükesser çoğul olarak gelen tek bir yapı; eğer, cemî killet için konulmuş ise *أرجل* gibi, hem killet hem de kesret için kullanılır. Şayet cemî kesret için konulmuşsa *رجال* gibi yine hem killet hem de kesret için kullanılır. Çoğul olması açısından ise her ikisi için kullanılır. Bu tür kullanımda ya vaz'i olarak niyabet vardır ya da yoktur. Bu durum, tekil bir kelimenin birden fazla killet çoğulu ya da birden fazla kesret çoğulu varsa yine aynı şekildedir.

Eğer tekil kelimenin ayrı ayrı birden fazla killet ve kesret çoğulları varsa;

1. Başlangıç ve bitimi farklı olmasına göre kullanımda iki görüş karşımıza çıkar.
  - 1.1. Killet kesret içinde kullanılır
  - 1.2. Kesret killet için kullanılır.

Her iki durumda mecâzi bir kullanım vardır. Kullanım açısından niyabet ya da istiğnâ vardır. Killet yapının killet için ve kesret yapının da kesret için kullanılmasında niyabet olmaz, çünkü her ikisi de gerçek (hakikat) anlamda kullanılmıştır.

2. Başlangıç değerleri bir, son değerleri farklı olduğunu söyleyen görüşe göre de iki durum vardır
  - 2.1. Killet kesrette kullanılır.
  - 2.2. Kesret killet yapıda kullanılır.

Killet yapının kesrette kullanımında mecaz vardır. Ama kesret yapısını kilette kullanmak hakiki bir kullanımdır. Çünkü killet, kesret yapının içinde yer alır. Killeti kesret için kullanma durumunda ise niyâbet vardır. Kesretin killet için kullanımında ise niyabet yoktur.

Sonraki nahivcilerden bazıları, killet ve kesret konusuna, önceki nahivcilerin izlediği yöntemi takip ederek yapıcı bir şekilde eserlerinde yer vermişlerdir.

Son dönem nahivcilerden bir kısmı ise varlığı konusunda önceki nahivcilerin üzerinde ittifak ettikleri killet ve kesret kavramlarının sayısal anlamda bir olduğunu iddia ederek bir takım itirazlarda

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

bulunmuşlardır. Diğer bir kısım da killet ve kesretin Arap gramerinden tamamen kaldırılmasını savunmuşlardır.

Killet ve kesret konusuna itiraz edenlerin ortaya koymuş oldukları itirazlar, nahiv usulü açısından ve nahivcilerin görüşlerini tenkit etme, kendi delillerini sunma ve temellendirme bakımından Arap gramerinin izlediği yöntemle göre yetersizdir. Killet ve kesret kavramlarının sayısal değerlerindeki farklılığı ve kullanımını inkar etmelerinden dolayı tabiatıyla ilgili temel konulara ve yine her iki kısmıyla birlikte vaz’i niyabete ya da niyabete ihtiyaç duymama gibi hallere yer vermemişlerdir.

Cemî mükesserdeki killet ve kesret kavramlarının sayısal değerleri, hakiki ya da mecazi kullanımı ve bu durumda niyabetin varlığı ya da yokluğu birer dil zenginliğidir.

KAYNAKÇA

Buheytâvî, İmâd Muhammed Mahmûd el-, (2004) “Edevâtu’t-teklîl ve’t-teksîr fi’l-Arabiyye dirâse dilâlîyye nahviyye”, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi.

Bulut, Ali, (2016), “Belağatı Müyessere”, İstanbul: İFAV.

Cürcânî, Seyyid Şerîf el-, (1983) “Mucemu’t-ta’rifât”, (thk.) Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Beyrut: Daru’l-Fadîle.

Esterabâdî, Radiyyüddîn el-, (1996) “Şerhu’r-Râdî ale’l-Kâfiye”, (thk.) Yusuf Hasan Ömer, 4 Cilt. Câmi’âtü Kâri Yunus.

Fazlıoğlu, Şükran "Vaz", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vaz--dilbilim> (08.11.2021).

Ferâhîdî, Halil b. Ahmed el-, (2003) “Kitâbü’l-‘Ayn” (thk.) Abdulhamid Hindâvî, 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.

Galâyînî, Mustafa el-, (1993), “Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye”, 3 Cilt, 28. Baskı, Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye

Güngör, İ, (2017) “Arapçada Çoğulun Sayısal Değerü Üzerine Bir İnceleme”, Nüşa, 45:75-106.

Hadîsî, Hadice el-, (1965), “Ebniyetu’s-sarf-i fi Kitab-i Sibeveyh”, 1. Baskı, Bağdat: Mektebetu’n-Nahda.

Hasan, Abbas, (1966) “el-Luğatu ve’n-nahv beyne’l-kadîm ve’l-hadîs”, Mısır: Dâru’l-Meârif.

Hasan, Abbâs, (ts.) “en-Nahvu’l-vâfi”, 4 Cilt, 3. Baskı Dâru’l-Ma’ârif, Mısır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Hudari, (2003) “Haşiyetu’l-Hudari alâ Şerhi İbni Akil alâ Elfiyyeti İbn-i Malik” (tsh.) Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bekâ’i, 2 Cilt, 1.Baskı, Beyrut: Daru’l-fikr.

Hulvânî, Muhammed Hayru’l-, (1987) “el-Vâdih fi’s-sarf”, 4. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, (ts.) “Lisânü’l-‘Arab” 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir.

İbn Akil, Bahâuddin Abdullah, (1980) “Şerhu İbn Akil alâ Elfiyyeti İbni Mâlik” 4 Cilt, 20. Baskı Kahire: Daru’t-turâs

İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman, (ts.), “el-Hasâis”, (thk.) Muhammed Ali Neccâr, 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-Arabi

İbn Fâris, Ahmet b.Zekeriyyâ Ebu’l-Huseyn, (1997) “es-Sahibî fi fikh’l-luğati’l-Arabiyyeti ve mes’ailuha ve sunenu’l-Arab fi kelâmihâ” 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye.

İbn Hamdûn, (2003) “Haşiyetu İbn Hamdûn alâ Şerhi’l-Mekûdî alâ Elfiyyeti İbni Mâlik” 2 Cilt, Daru’l-fikr .

İbn Hişâm, Cemâluddin el-Ensârî, (2005), “Şerhu Katri’n-nedâ ve bellu’s-sadâ”, Beyrut: Mektebetu’l-Asriyye.

İbnu’l- Enbârî, Ebi’l-Beraket Abdurrahmân b. Ebi Saîd el-Enbârî, (1967) “Esraru’l-Arabiyye” (thk.) Muhammed Behcet El-Beytâr , Dimeşk: Mecmau’l-lugati’l-Arabiyye.

İbnu’s-Serrâc, Ebu Bekir, (ts.) “el-Usûl fi’nahv” (thk.) Abdulhuseyin el-Fetlî, 3 Cilt Müessesetu’r-risâle

Mâcid, Vafi Hâc, (2003) “Zahiratu cem’i teksîr fi’i-Arabiyye Dirâsetun li ebrazi hasâisihâ’l-lafziyyeti ve’l-ma’neviyye”, Master of Arts, American University of Beirut, Department of Arabic and Near Eastern Languages, Beyrut.

Neccâr. Şevki en, (1985) “ Ustûratu’l-killati ve’l-kesra inde’n-nuhâti” ed-Dâra, 10 (4), 108-119.

Rummânî, Ebu’l-Hasan Ali b. İsa b. Ali b. Abdullah er-, (ts.) “Kitabu’l-l-hudûd fi’n-nahv, (thk.) Betul Kasım Nâsir, Câmîiatu Bagdâd, Kulliyetu’l-Âdâb.

Sabbân, Muhammed b. Ali es-, (ts.) “Haşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûnî”, Midyat: el-Mektebetu’l-İslamiyye.

Saydâvî, Yusuf -es, (1999) el-Kefâf Kitâbun yu’idu savğe kavâidi’l-lugati’l-Arabiyye, 2 Cilt, 1. Baskı, Dimeşk: el-Matbaatu’l-ilmiyye

Sîbeveyh, Ebû Bişr, Amr b. Osman b. Kanber, (1988) “el-Kitab”, (thk.) Abdusselam Muhammed Harun, 5 Cilt, 3. Baskı, Kahire: Mektebetu’l-Hâncî.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1031289

BANÜSAD, 2021; 4(2), 103-121

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-, (1987) “el-Eşbâh ve’n-nazair fi’n-nahv” (thk.) Abdu’l-ilâh Nehbân, Gazi Muhtâr Tuleymât, İbrahim Muhammed Abdullah, Ahmed Muhtâr eş-Şerîf, 4 Cilt Dimeşk: Mecmau’l-lugati’l-Arabiyye.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-, (1998) “Hem’ul-hevâmi’ fî cemi’l-cevâmi’ (thk.) Ahmed Şemsuddîn, 1. Baskı, 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.

Taftâzânî, Saduddîn Mesûd b. Ömer et-, (ts) “Şerhu’t-Telvîh ‘ala’t-Tevdîh”, 2 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye .

Ukberi Ebu’l-Bekâ el-, (1994) “Kitâbu’l-Mutteba’ fî Şerhi’l-Luma” 2 Cilt (thk.) Abdulhamid Hamd Muhammed Mahmûd ez-Zeviyu, Bingazi: Menşûrâtı Karyunus.

Ukberî Ebu’l-Bekâ el-, (1995) “el-Lübâb fî ileli’l-binâ ve’l-i’râb,” (thk.) Gazi Muhtâr Tuleymât, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Daru’l-fikri’l-muâsır

Varrâk, Ebu’l-Hasen Muhammed b. Abdullah el-, “İlelu’n-nahv” (1999), (thk.) Mahmud Casim Muhammed Dervîş, 1. Baskı, Riyad: Mektebetu’r-rüşd li’n-neşr ve’t-tevzî’.

Zeccâcî, Ebi’l-Kâsim ez- (1979), “el-Îdâh fî ‘ileli’n-nahv”, (thk.) Mâzin el-Mubârek” 3. Baskı, Beyrut: Dâru’n-Nefâis.